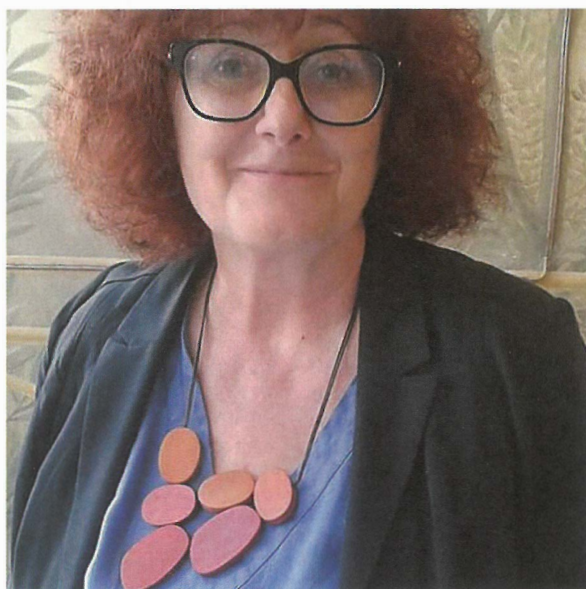


КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА: СВЕТЪТ Е ВСЕ ОЩЕ МЪЖКИ



ПРОФ. КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА е историчка, преподавателка в СУ „Св. Климент Охридски“ и една от водещите учени в България в полето на историята на жените и половете. Сред преподаваните от нея курсове са „Методологически проблеми на историята на жените и половете“, „Социалната история на Югоизточна Европа като история на половете през XIX и XX век“, „История на женските движения и феминизмите в Европа и Америка“, „Книгознание“, „История на книгата и четенето“, „История на цензурата“, „Нови тенденции в историята на книгата и четенето“, „История на европейското книгоиздаване“ и др. Била е гост-професор в Университета Лион-2, Франция; Университета в Брауншвайг, Германия; в Критския университет, Ретимно, Гърция; в Централноевропейския университет в Будапеща; Техническият университет в Ханوفر, Германия, и Университета в Сараево. Авторка е на книги, статии и други изследвания за историята на феминизмите и женските движения в България, Балканите и Източна Европа. Специализирала е в Европа, САЩ и Япония. От 2005 до 2010 г. е президентка на Международната федерация за изследвания по история на жените и половете. От 2004 до 2008 г. е председателка на УС на Българската асоциация на университетските жени (БАУЖ). Координаторка на Българската група за изследвания по история на жените и половете.

ЛИЛИЯ ПОПОВА

Проф. Даскалова, какво представлява магистърската програма „История на жените и половете“, която ръководите в СУ „Св. Климент Охридски“?

Това е първата съвместна европейска магистърска програма – преподава се в консорциум от няколко университета – Софийския, Виенския, Лион 2 във Франция, ЦЕУ в Будапеща, а от 2019-2020 г. и университетите в Падуа, Италия, и Бохум, Германия. В СУ програмата е част от специалност „Културология“ към Философски факултет. Разработването ѝ бе финансирано от Европейската комисия. Всички студенти учат поне един семестър в някой от партньорските университети. От есента на 2019 г. цялата програма в СУ ще бъде на английски, защото има силен интерес от кандидати, живеещи извън ЕС.

Какво учат студентите в тази програма?

Историята на жените от античността до социализма и нашето

съвремие. Българските преподаватели са сред най-добрите специалисти както от СУ, така и от други учебни заведения. В задължителните дисциплини влизат: „Методологически проблеми на историята на жените/половете“, както и „Устна история и биографични изследвания“. За модерната и съвременната история е много важно да съберем устни разкази, тъй като мейнстрийм историята negliжира всякакви знания, които са свързани с женския пол. Ако влезем в архивите, ще видим, че 90% от документите са свързани с мъжете, тъй като институциите за съхранение и производство на историческо знание винаги са били доминирани от тях.

В първия курс (воден от мен) се демонстрира необходимостта от изследване на историята на жените; проследява се как започват да се акумулират исторически извори за нея. Разглеждат се различни въпроси, свързани

с образованието на жените, професионалните, политическите, социалните, културните права, всичко това в контекста на различните дебати. „Устната история и биографичните изследвания“ са особено важни, защото дават допълнителни сведения за жените в случаи, в които няма достатъчно архивни материали.

Интервюирате хора за семейната им история?

Не само. Някои интервюта са например с жени, които са живели при социализма и разказват своите всекидневни истории в професионален и личен план: те се записват и съхраняват, за да се използват от изследователите. За социализма това е важно. През 2003 г. издадохме „Техните собствени гласове“ с около 30 интервюта с обикновени жени – българки, туркини, жени от цигански произход, арменки и еврейки. През 2004 г. издадохме част от тях и на английски, за да запознаем из-

следователите по света с разнolikостта на паметта за социализма и постсоциализма. Устните интервюта отпращат към всекидневни практики и преживявания на обикновени хора, които се различават от черно-бялото идеологизирано говорене за комунизма. Курсът по устна история се води от доц. Даниела Колева, която има огромен принос за развитието на това поле в международен план. Институционализираната памет не е достатъчна, когато изследваме миналото на женския пол.

Друг задължителен курс е „Пол и държавен социализъм“, воден от доц. Ана Лулева, който съдържателно се занимава с тези проблеми.

Предполагам, че той се преподава само в част от партньорските университети?

Да, само в София и Будапеща. Затова интересът на чуждите студенти към курсовете, предлагани от нашата магистърска програма, е голям. Преподавателите дават много сравнителни данни и примери за аналогични ситуации в Източна Европа и други тоталитарни и авторитарни контексти.

Може ли да се каже, че социализмът в България прави жените равноправни изведнъж, вероятно без те да са съвсем готови за това. След 1944 г. изведнъж се очаква от жените да се образуват, да работят и правят кариера, но и да изпълняват традиционните роли на домакини и майки. Всичко това. Докато днес младите жени спокойно могат да решат да не се омъжват и да стават майки.

Все още битува мнението, че социализмът е натоварил жените. Но помислете. Преди 1944 г. България е аграрна страна – 90% от жените са на полето. И работят и там, и въщи. Полето, земеделието, е тяхната професионална дейност. На практика след 1944 г. не се случило нищо ново от гледна точка на двойното натоварване на жените с домакински и производителен труд. Напротив, благодарение на технологиите и индустриализацията има освобождаване

на ресурси и време. Защото в крайна сметка държавата въвежда преференциално работно време и социални придобивки за жените-майки. И това е нещо, което до ден-днешен на Запад не е направено. Моите американски колежки продължават да се борят за детски градини към университетите. В исторически план, движението за еманципацията на женския пол (в стремежа да се реши т.нар. „женски въпрос“) започва първо на идеологическо ниво още в рамките на буржоазните режими, с процеса на модернизация, но масово и в кратки срокове еманципацията „де юре“ се осъществява в Източна Европа след Втората световна война.

Кога започват да работят масово германките? В България това става изведнъж, не еволюционно както на Запад.

Вярно е, че българското аграрно общество като чели не е било напълно готово за това масово навлизане на жените в публичната сфера. Но и индустриалните общества по онова време не са били готови да променят патриархалните си нагласи по въпросите на женското участие на пазара на труда и високообразованите жени в Западна Европа и САЩ (много от тях и с научни степени) е трябвало да се примиряват с традиционните роли на майки и домакини. През 1963 г. Бети Фридан издава книгата си *Feminine Mystique*, с която артикулира един масов феномен на Запад. Това е разказ за невъзможността на добре образованите, професионално ориентирани жени да скъсат със заобикалящия ги патриархален контекст и да се реализират на пазара на труда. Те се страхуват да направят това, защото ще бъдат стигматизирани и остракирани. В България след войната обществото – също патриархално – също не е готово за подобна радикална промяна. Да, в известна степен си права, че жените и обществото не са напълно подготвени за радикалната социална промяна, която комунистите предприемат, но цялата социалистическа пропагандна машина е мобили-

зирана, за да покаже, че включването на жените в платения труд фактически работи за тяхната еманципация и равнопоставеност с мъжкия пол. (Между другото, не само марксистите и социалистите, но и либерални мислители като Джон Ст. Мил, още през 60-те години на XIX век защитават тезата за икономическата рационалност от включването на жените в производството и в обществения живот).

Какво още учат бъдещите магистри по история на жените?

Друг задължителен курс е „Кухнята като социално пространство“. Това е всекидневна история: в исторически план в семейството жените първо владеят това пространство и как в процеса на модернизацията нещата се променят. Курсът е на проф. Райна Гаврилова, която е специалистка по история на всекидневието и история на храненето и има две прекрасни книги по тези теми.

Между избираемите курсове са: „Жените в късната Античност и Средновековието“, „Жените от Централните Балкани, XV-XVII век“, „Жените от малцинствата в българското общество през XIX и XX век“, „Психоаналитичната перспектива към формиране на пола“, „Страст и мъжественост в женската литература“, „Мъжественост и политика в модерна България“, „Полови йерархии в полето на интелектуалната активност – пишещите жени и литературния канон“. Последният курс, например, предлага отговор на въпроса защо жените са изключени от литературния канон в България (но не само). И до ден-днешен много малко жени се споменават в българските учебници по литература.

А защо е така?

Защо жените са невидими за литературния канон и историята?! За да отговоря на този и други въпроси за изключването на жените от публичното пространство, трябва да преминем през цялата културна история на човечеството. Ще се опитам да отговоря, като използвам изследването на известния американски историк Томас Лакър, озаглавено *Making Sex*.

И до ден-днешен много малко жени се споменават в българските учебници по литература.



Според него от Античността до XVIII век доминира мнението, че съществува само един пол. Мъжкият пол. Полът норма. И жените се разглеждат като девиация на мъжкия пол. Мнение, с което са свързани всички предразсъдъци по отношение на липсата на равен на мъжкия интелектуален капацитет на жените и за това какви социални роли трябва да имат те. През XVIII век в мизогинния дебат за интелектуалния капацитет на жените, мъжете философи са тези, които се изказват, те доминират обществените дискусии. Почти всички големи философи са мизогини, женомразци, които пишат абсолютни небивалици за качествата на женския пол. Жан Жак Русо, който е модерен философ и който, разбира се, е артикулирал някои от най-важните идеи на Просвещението, разбил е много стари ретроградни мнения за обществото, по отношение на жените е много ретрограден. Той казва, че жените трябва да бъдат образовани, за да слу-

жат на отделния мъж, да бъдат по-добри съпруги, майки, домакини и компаньонки. В най-добрия случай по онова време се приема, че жените трябва да се образуват, за да бъдат по-добри възпитателки на бъдещото поколение граждани. И това е идея, която се подема във всички национални държави през XIX в. Биологическото различие между двата пола (различните тела) се използва за оправдание за съществуващите полови йерархии в модерното общество. Според Русо жените и мъжете трябва да имат различно образование, защото имат различни – предопределени от тяхната биология – социални роли. Но неговите съвременнички-феминистки не се съгласяват с подобно мнение и настояват, че образованието трябва да бъде еднакво, защото жените са също човешки същества с едни и същи (като мъжките) нужди и интелектуален потенциал. И така до XVIII в. „жената“ е смятана за девиация на „мъжа“. Векът на Просвещението ѝ донася

„откритието“, че е допълнение на „мъжа“, но като различна от него, има различна социална роля. Затова тя, „жената“, трябва да бъде подготвена за тази си социална роля чрез съответното, специфично за пола ѝ, образование. Добре известен факт е, че националните държави през XIX в. въвеждат различно и сегрегирано образование за момчетата и момичетата. Именно това конструирано от управляващите различие в образованието на жени и мъже служи да оправдае недопускането на жени за редовни студентки в националните университети на много държави по света...

Тъжно е, но е факт, че през цялата запомнена история, във всички общества, жените са доминирани от мъжете.

Да. Цялото социално пространство е създадено, промислено от мъжката перспектива. Жените в крайна сметка се социализират с тези образи и роли, които мъжете създават за тях. И както казва известният френски социолог, Пиер Бурдийо, в книгата си Мъжката доминация (преведена е на български език!) – жените, бидейки социализирани в мъжки термини в този мъжкисвят, много по-лесно приемат мъжката гледна точка и се солидаризират с нея; много трудно е да заемат една резистентна и критична позиция към заобикалящата ги действителност. С това Бурдийо обяснява трудностите в промяната на обществените нагласи по отношение на половете. Феминистката философия, специално тази в Америка, вече е изградила нови похвати, с които да осмисли социалния свят. В Източна Европа, за съжаление, феминистката философия не е много популярна, има само няколко известни имена. В българския академичен контекст има поне няколко много добри философстващи феминистки – проф. Миглена Николчина е една от тях, тя също води курс в нашата програма, изследователка от международен мащаб. Голяма част от хората, които преподават в магистърската програма, имат международна кариера.

Защо има иронично отношение към феминизма в България?

Не е само в България, навсякъде е. Защото мизогинията отново доминира целия социалния ред, който е конструиран и управляван от мъжете. Това може да се промени само, ако и момчетата, и момичетата се социализират и образуват в полово сензитивна перспектива към миналото и настоящето, нещо за което пледира Истанбулската конвенция. Последната, за съжаление, беше използвана в политическите националистически игри.

Какво ни липсва като жени в България, за да станем напълно равни?

Липсва ни желание да научим повече за женския пол и за историята на взаимоотношенията между половете; липсва ни желание за критична и еманципирана позиция и саморефлексия. Защо например жените в политиката смятат, че няма дискриминация по пол, тъй като те са стигнали до коридорите на властта?! Без да се опитат да разберат ситуацията на структурно ниво. Има световни статистики, които показват значителните разлики в заплащането на жени и мъже. България е една от страните в ЕС с видими полови белязани различия. Жените в парламентарните структури обаче не говорят за това, не са чувствителни към дискриминацията на собствения им пол; не са солидарни, блязват се, че са част от мъжкия свят. Като че ли не виждат феномена на „стъкления таван“ за професионалните възможности на женския пол – колкото по-високо в йерархиите на всички сфери погледнете, толкова по-малко жени на отговорни постове ще видите. Проблем, който съществува в целия свят.

На хартия – „де юре“ – имаме всички права и придобивки – дълго платено майчинство, равен достъп до образование, равни професионални права, и т.н. Но съществува скрита дискриминация при наемане на работа: ако една жена се яви на интервю и е

ясно, че има две малки деца, може и да не я наемат, защото ще ползва болнични и пр.

Съпругът и съпругата имат същия брой деца, но патриархалните нагласи „зачисляват“ децата само на майките. На нито един мъж по време на интервю за работа не задават въпроси от рода на: „имате ли деца?“ или „колко деца имате“? Има един документален филм, направен по поръчка на Европейската комисия, с интервюта на жени в науката. Покъртителни! Океанографка, астрофизичка, математичка, икономистка, социоложка разказват собствените си истории, в които са били дискриминирани. Най-парадоксална бе историята на немска математичка с две докторски степени – от Германия и от Англия, която се мъчи да си намери научна работа в Германия. На интервюта винаги я питат: омъжена ли сте и колко деца имате. Когато разбират, че е майка на 3 деца – повече не й се обаждат. С огорчение тя споделя: „Мъжът ми има същите деца, но никога не му задава този въпрос“. Тя не успява да си намери научна работа в Германия и в крайна сметка отива в Англия. (Дали това показва, че Германия е по-патриархална от Англия?) Другите жени разказват случаи, в които просто защото са жени, са negliжирани и не са им дадени отличията, които им се полагат за сериозни професионални

постижения.

Как може да се промени всичко това?

Не може да стане изведнъж. Очевидно трябва да се работи за постепенна промяна на традиционните/традиционалистичните нагласи в обществото. В този смисъл, онова, което може да се постигне чрез образованието и възпитанието, е много важно. Не само в университетите, но и в училище трябва да се учи историята на жените и мъжете и взаимоотношенията между тях. Доминиращата история, която се преподава, е история на мъжката линия, на това, което мъжете са правили или мечтали да правят – войни, политика, дипломация, професионален живот, религиозни дела, мъжките емоции и светоглед и пр. А за историята на женския пол, се говори скандално малко. За да се промени съвременният мъжки свят, за да скъсаме с патриархалните нагласи и полови стереотипи, които създават и толерират половите йерархии, са необходими колективните усилия на много хора – възпитатели, учители, родители, които постепенно да образуват и променят обществото, като формират един по-егалитарен полово чувствителен социален етос. За да могат те да променят обществото обаче, първо те трябва да получат съответното полово сензитивно образование. И то не само по история. 🌱

